

VLÁDNÍ PROGRAM ROZVOJE KNIHOVEN

Jaroslav Císař

1 Knihovna ve změněných společenských podmínkách

Knihovny byly, jsou a budou nedílnou součástí sítě našich kulturních zařízení. O společenské přínosnosti jejich činnosti, pokud mají možnost ji naplňovat a pokud ji skutečně naplňují, není pochyb.

Potřebnost a kvalita jakékoli knihovny však automaticky nevyplývá ze samotné její existence, ale z uspokojování požadavků a potřeb občanů. Na to dnes obzvlášť bedlivě hledí zřizovatelé.

Knihovna jako jedno z nejstarších zařízení, které nám přinesla civilizace a kultura, vždy korespondovala se svou dobou. Cíli, úkoly, činností, poskytováním služeb.

Odbornou knihovnickou veřejností dnes nejčastěji kladené otázky se týkají fungování knihoven ve změněných společensko-ekonomických podmínkách a proměny vztahu státu ke knihovnám. Odstup šesti let umožňuje analyzovat situaci, posoudit klady a zápory změn a vyhlížet kupředu se znalostí evropského i světového kontextu.

Vztah zřizovatelů ke knihovnám se „znormálnil“. Činnost knihoven se už neposuzuje především podle ideologických měřítek, ale podle poskytovaných služeb, podle šíře knihovnickoinformační nabídky a podle uspokojování požadavků uživatelů. Knihovny se opět staly zejména institucemi pro širokou veřejnost bez toho, abychom na každém kroku cítili chod převodových pák propagandistické mašinerie.

Zajišťování provozu knihoven není levnou záležitostí. Ještě dražší je takové zařízení nově zakládat či znovuzakládat. Zřizovatelé si to uvědomují a také se podle toho chovají. Ve zvýšené míře zůstává v platnosti: kdo platí, ten rozhoduje. Do tohoto vztahu proto musí na straně knihovníků vstoupit nápady, iniciativa, předvídavost, adaptabilita. Jen touto cestou je možné získat více i odvracet hrozbu stagnace.

2 Knihovna a její informační integrace

Rozhlédneme-li se například po Evropě – zde už nejsme zdaleka odkázáni na pouhé zprostředkování informací odbornými časopisy – odhodíme falešnou skromnost a nekritický obdiv. Nemusíme vůbec propadat knihovnickému studu. Nejsme sice na absolutní špici, ale ani ne v podpalubí.

Rozhlédneme-li se pozorněji po světě a začneme-li více vnímat detaily, zjistíme, že vyspělé evropské země chvátají vstříc nejen své politické integraci, ale i integraci informační. Stejně, jako si nemůžeme představit tento proces bez telekomunikací, tak ho nelze uskutečnit bez knihoven a informačních institucí.

Při postupném odumírání funkčnosti stávajícího knihovnického zákona, kterému se ostatně nikdy nepodařilo bezesbytku naplnit ideu sítě knihoven, vyvstává podle mého názoru staronová potřeba. Potřeba řešit budoucí rozvoj knihoven na nadresortní úrovni za předpokladu vstřícné mezirezortní spolupráce. Bez tohoto přístupu vidím cestu do budoucnosti ztíženou a zpovalenou.

Ve všech vyspělých zemích dochází ke změně pojetí knihoven. Z převážně uzavřených institucí, které shromažďují, zpracovávají a uchovávají fondy, vznikají otevřené instituce, které zprostředkovávají a dodávají informace s použitím nejnovějších technologií. Umožňují knihovnám poskytovat služby v kvalitativně vyšší rovině. Vstupem do jedné knihovny uživatel získá přehled nejen o celé její informační kapacitě, ale i ostatních zapojených knihovnách a institucích.

A tak se dostáváme do fáze, kdy už s pouhým nadšením a nápady nevystačíme, kdy dobré jméno u zřizovatelů a spokojení uživatelé sami prostě nestačí zajistit rozvoj. S impulzem by měl nastoupit stát, který, nechce-li pouze deklarovat svou touhu a schopnosti zapojit se v co nejkratším časovém horizontu do evropských infrastruktur, musí jednat – zhodnotit situaci, prověřit fakta a poskytnout na start finance. Na oplátku bude očekávat výsledky, poměřovat efektivnost vložených prostředků získanými výstupy.

3 Vládní program rozvoje knihoven

V tomto stádiu jsme se také ocitli v České republice na prahu třetího tisíciletí, s oblibou označovaného věkem informací. Náš stát spíše než cestou legislativní regulace a institucionalizace knihovnictví bude postupovat přímými vstupy do jeho transformace.

Výslednicí všech těchto skutečností, jevů a vývoje je materiál, který vznikl na ministerstvu kultury. Pro projednání vládou České republiky byl předložen pod názvem „ Program rozvoje knihoven jako součást rozvoje informačních dálnic ČR“ (dále jen Program).

3.1 Charakteristika Programu

Program je systémovým řešením účasti státu na zabezpečení přístupu k informacím pro všechny občany České republiky s návazností na mezinárodní informační vazby. Předpokládá iniciaci rozvoje do roku 2000 s tím, že celá problematika si bude i nadále vyžadovat dlouhodobou pozornost státu.

Program vychází z již budované sítě CASLIN a navazuje na ni. Rozšiřuje ji směrem k dalším knihovnám až na úroveň okresních, resp. městských knihoven, a na instituce, které projeví zájem a budou mít technické i informační předpoklady k zapojení. Vychází z požadavku, aby na jedné straně došlo ke zpřístupnění informací uložených ve fondech a databázích knihoven, ale aby na druhé straně mohly i ony získávat další potřebné „neknihovnické“ informace. Tak se knihovny stanou místem, kde bude občan moci získat informace všeho druhu, tj. informace o fondu, knižním trhu, o člancích v časopisech, informace typu „kdo je kdo“, „co je co“, „kde-kdo-co“ apod.

Program usiluje o rozšíření pouze české části CASLIN. Není orientován na budování komunikačních infrastruktur, ale na obsahové a organizační aspekty informačních dálnic v České republice. Je příspěvkem k využití komunikačních cest za účelem rozšíření přístupu občanů ke kulturním a znalostním statkům.

Kvalitní komunikační infrastruktura je důležitým faktorem naplňování a rozvoje Programu. Její budování je v kompetenci ministerstva hospodářství, které se jejím rozvojem jako součástí SIS také zabývá v materiálu Návrh koordinace informačních systémů v působnosti ústředních orgánů státní správy. Uvažuje se o propojení správních úřadů až do úrovně okresů datovou nebo multimediální sítí. Vzhledem k blízkosti cílů SIS i Programu z hlediska zabezpečování služeb a informací pro občany předpokládám, že realizace kvalitní komunikační infrastruktury bude mít pozitivní dopad i na činnost knihoven.

3.2 Základní cíle Programu

Základními cíli předkládaného Programu jsou zejména:

- výstavba sítě knihovnických a informačních služeb moderními počítačovými a telekomunikačními prostředky, a tím vytvoření otevřené informační sítě českých knihoven a dalších zapojených institucí,
- vstup našich knihoven do evropských knihovnických a informačních programů, a tím umožnění přístupu k informacím bez ohledu na místo jejich vzniku nebo uložení primárního dokumentu,
- postupné zpřístupnění fondů a informací uložených v knihovnách a dalších zapojených institucích prostřednictvím sítě INTERNET, a to nejen

ve smyslu sekundárních informací, ale i zpřístupnění primárních dokumentů,

- zvýšení efektivnosti provozu našich knihoven a dalších zapojených institucí,
- zvýšení informační a komunikační gramotnosti občanů, směřující k vytvoření návyku celoživotního využívání informačních zdrojů dostupných prostřednictvím informačních dálnic jak v profesním, tak v občanském a osobním životě.

3.3 Hodnocení projektů předložených do Programu

Věcnou náplň Programu budou tvořit jednotlivé projekty předložené odborné meziresortní komisi prostřednictvím ministerstva kultury.

Komise posoudí, zda projekty obsahují požadované formální náležitosti. Jedná se o šest následujících okruhů:

- název se stručnou charakteristikou projektu,
- základní údaje o předkladateli a jeho pracovišti,
- zdůvodnění žádosti včetně záměrů projektu a zajištění jeho kompatibility s CASLIN a jeho rozvojem v rámci Programu,
- finanční rozvaha včetně specifikace provozních a investičních nákladů,
- zajištění budoucího provozu a správy realizovaného projektu včetně zabezpečení údržby pořízených technických prostředků,
- potvrzení zřizovatele o vytvoření podmínek pro realizaci a provoz projektu včetně potvrzení finanční spoluúčasti (u institucí zřizovaných orgány samosprávy nebo územní státní správy je tato spoluúčasť navržena ve výši 30%, u subjektů z podnikatelské sféry se spoluúčasť předpokládá ve výši 50%).

Na zařazení projektu do Programu bude mít rovněž vliv jeho věcné ohodnocení. Mezi základní kritéria hodnocení bude považován zejména:

- očekávaný přínos navrhovaného projektu z celospolečenského hlediska,
- technická uskutečnitelnost projektu,
- kompatibilita navrhovaných řešení se stávajícími řešeními (dodržování platných standardů),
- věrohodnost časového odhadu, personálního zajištění, finanční kalkulace a reálnosti projektu,
- význam projektu pro oblast kultury, vědy, výzkumu a vzdělávání,

- záběr působnosti projektu z geografického hlediska (upřednostněny by měly být projekty nadregionálního charakteru a projekty s předpokladem pro zapojení do mezinárodních programů obdobného charakteru),
- návaznost na již realizované projekty.

Ohodnocení jednotlivých kritérií by mělo být každý rok přizpůsobováno aktuálními prioritám rozvoje celého systému.

3.4 Finanční aspekty Programu

Každoročně stanovovaná částka na realizaci Programu by měla vycházet ze zprávy ministra kultury pro vládu o využití příspěvků přiznaných v kalendářním roce a o odhadu jejich potřeby pro následující rok. Výše výdajů státního rozpočtu na realizaci Programu bude však záviset na možnostech státního rozpočtu.

Program počítá s využitím finančních prostředků jak na základní technické vybavení, komunikační infrastrukturu a ochranné postupy typu mikrofilmování, digitalizace, využití čárkových kódů a jiných progresivních způsobů, tak na tzv. „rozvojové programy“. Pod rozvojovými programy se rozumí především retrokonverze a zpracování dat, které jsou nezbytné pro budoucí zpřístupnění a telekomunikační přenos.

Finanční rozvaha je kalkulována pro dvě varianty Programu: minimální a optimální.

Minimální varianta předpokládá:

- zajištění fungujícího základu CASLIN
- rozvoj moderních médií v knihovnách, které jsou již zapojeny v síti INTERNET
- postupné každoroční připojování cca 14 knihoven velikosti okresní knihovny pouze pomocí modemu k nejbližšímu pevnému spoji INTERNET, možnost zavádění ochranných postupů a rozvojových programů v knihovnách tohoto typu pouze v minimální míře.

Vstupní minimální příspěvek státu s ohledem na uvažovanou strukturu výdajů je navržen ve výši 40 mil.Kč pro rok 1996. V roce 2000 by měl vzrůst až na téměř 60 mil.Kč.

Optimální varianta předpokládá:

- rozvoj sítě CASLIN a rozšíření jejích možností
- rozvoj moderních médií a služeb nejen v knihovnách a institucích, dosud zapojených v síti INTERNET, zapojení dalších institucí do sítě INTERNET

- postupné každoroční připojování cca 14 knihoven velikosti okresní knihovny pomocí pevného spoje, možnost rozvojových programů i v knihovnách tohoto typu, ve větší míře zapojení dalších typů knihoven.

Vstupní finanční příspěvek státu s ohledem na uvažovanou strukturu výdajů je navržen ve výši 60 mil.Kč pro rok 1996. V roce 2000 by měl vzrůst až na téměř 85 mil.Kč.

Po vyhodnocení projektů meziresortní komisí z hlediska jejich významu a přínosnosti bude stanoven finanční příspěvek na realizaci.

Příspěvek by měl být poskytován jako účelová dotace podle platných legislativních předpisů České republiky. Rovněž použití finančních příspěvků včetně jejich případného vrácení, pokud nedojde k realizaci příslušného projektu, bude podléhat platným předpisům.

Program je koncipován tak, aby do r. 2000 byla vytvořena otevřená informační síť knihoven České republiky až na úroveň okresů, tj. v každém okrese by měla být za finanční podpory státu jedna knihovna zapojena do sítě.

4 Program před projednáním vládou

Před svou cestou vládě byl Program rozeslán k připomínkám na řadu míst, povinně i nepovinně. Tehdy ještě nesl název „Program rozvoje informačních dálnic ČR“. Knihovnická veřejnost byla o chystaném záměru poprvé širěji informována na sjezdu SKIP v Čelákovicích.

Většina připomínek byla konstruktivní, čísel z nich zájem, angažovanost v nejlepší slova smyslu. Připomínková místa s uspokojením konstatovala, že tato problematika konečně přišla na pořad dne.

Prakticky všechny resorty vyslovily Programu podporu. Často byla zdůrazňována jeho aktuálnost a význam, byla oceňována iniciativa v začlenění České republiky do celosvětového trendu budování informačních dálnic.

Také vybrané magistrální úřady statutárních měst, okresní úřady, knihovny, odborné instituce a profesní organizace se k podnětu ministerstva kultury postavily pozitivně. Program shodně považovaly za přínos pro rozvoj knihovnických a informačních služeb v naší zemi. Jedna z obeslaných knihoven dokonce uvedla, že Program považuje za „nejlepší koncepční materiál týkající se knihoven v naší republice, který od přijetí prvního knihovnického zákona v roce 1919 vůbec vznikl“. Nemusím připomínat, že s takovýmto stanoviskem se ministerští úředníci často nesetkávají a že je vzpruhou do další práce.

Po zapracování připomínek doznal materiál řadu změn včetně názvu. Připomínky materiál zpřesnil a zpřehlednil. Pohled řady resortů na potřeby knihoven a jejich budoucí vývoj potvrdil skutečnost, že tato otázka je nad-resortním úkolem – byť se v této chvíli iniciativy ujalo ministerstvo kultury – a že její řešení je nemyslitelné bez meziresortní spolupráce.

V době, kdy připravuji tento příspěvek (konec července), bude Program postoupen vládě. Nelze předjímat výsledek jejího jednání. Za zpracovatele však mohu prohlásit, že jsme se snažili, seč jsme uměli, jak už dnes připravit pro české knihovny předpoklady ke vstupu do příštího století a pro zapojení do evropské informační integrace. Prospěch by z toho měli mít všichni, občané i stát. Čeká nás ale ještě mnoho tvrdé práce.

Kostky jsou vrženy.